

**. ПОЛІТИЧНІ УНІЇ КІНЦЯ
14 -16 СТ. ТА ЇХ
ДЕРЖАВНО-ПРАВОВЕ
ЗНАЧЕННЯ.**

Зміст

- ▣ Кревська унія.
- ▣ Віленсько-Радомська унія.
- ▣ Польсько-литовська унія.
- ▣ Городельська унія.
- ▣ Краківсько-Віленська унія.
- ▣ Мельницька унія.
- ▣ Люблінська унія.
- ▣ Гадяцький договір.
- ▣ Брестська унія.

Кревська Унія. Передумови

У 60-х роках XIV ст. внаслідок експансії Тевтонського ордену помітно погіршилося зовнішньополітичне становище Польщі, сусідки Литви. Вихід з такої ситуації і одночасно спосіб посилити свою державу польські феодали вбачали в унії з Литвою. Вони сподівалися при підтримці Литви зупинити експансію німецьких лицарів і відвоювати у них Балтійське Помор'я, а також повернути Галичину, відібрану у Польщі Угорщиною, і примножити в майбутньому свої володіння шляхом захоплення інших земель України та Білорусі. Великі надії на унію покладала римська курія і вище польське католицьке духовництво, які прагнули поширити католицизм у Великому князівстві Литовському і цим посилити свій вплив на сході Європи.

Даючи згоду на укладення польсько-литовської унії, литовські феодали прагнули з допомогою Польщі зберегти й зміцнити своє панування в Руських і Литовських землях. Крім того, вони розраховували й на військові сили та дипломатичну підтримку Польщі у боротьбі проти агресивного Тевтонського ордену. Між двома державами почалися переговори.

Кревська Унія. Зміст

У спеціальній грамоті, яку видав був Ягайло 14 серпня 1385 р. в м. Крево у присутності польських послів, литовський князь зобов'язувався прийняти католицтво і зробити цю релігію державною у Литві, використовувати свій скарб на потреби Польщі, сприяти поверненню відторгнутих від неї земель і, найголовніше, назавжди приєднати (інкорпоровати) до Польського королівства підвладні йому руські, литовські та жмудські землі. Таким чином, умови Кревської унії позбавляли Велике князівство Литовське самостійності.

На початку 1386 р. на польському сеймі в Любліні Ягайло був обраний королем Польщі. Незабаром у Кракові він прийняв католицтво і нове ім'я — Владислав II, а також одружився із спадкоємницею польського престолу Ядвігою. 4 березня 1386 р. Ягайло коронувався.

Польсько-литовська унія сприяла поліпшенню міжнародного становища обох держав, змінила на їх користь політичні умови в Східній Європі. Від унії особливо виграла Польща, яка, за словами Ф. Енгельса, «від часу свого об'єднання з Литвою йшла назустріч періодові свого блиску».

Вже у 1387 р. польські війська разом з литовськими витіснили з Галичини угорські залоги і приєднали її до Польщі.

В історії Великого князівства Литовського Кревська унія була поворотним моментом: вона поклала початок соціально-політичному і культурному впливові магнатсько-шляхетської Польщі на Литву. Разом з тим унія викликала невдоволення, зокрема серед руського (українського) населення, для якого вона означала посилення феодального гніту з боку литовських феодалів і реальну загрозу поширення влади польських магнатів і шляхти на всю Україну.

Кревська унія. Наслідки

Восени 1386 р. розпочалася реалізація Кревського договору. Ягайло приїхав у Литву, щоб охрестити її населення за католицьким обрядом. Намагаючись привернути литовську знать до католицизму, він дав їй 20 лютого 1387 р. привілей на «права і вольності» на зразок тих, якими користувалася польська шляхта. Згідно з цим привілеєм для литовських бояр-католиків розширилися права володіння спадковими маєтками, причому селяни цих маєтків звільнялися від більшості державних повинностей, крім будування і охорони укріплень. Литовські феодалі здобули також право видавати заміж своїх дочок і родичок без дозволу державної влади.

Іншим привілеєм Ягайло примушував усіх литовців приймати католицизм, забороняв шлюби між новоохрещеними литовцями (обох статей) і православними, звільняв маєтки католицького духовенства від усіх державних повинностей та ін. Таким чином, католицизм набув значення державної релігії у Великому князівстві Литовському. Впровадження його було одним із засобів зміцнення влади польських і литовських феодалів в українських землях.

Що ж до інкорпорації Великого князівства Литовського, то вона здійснювалася так: у 1386 – 1388 рр. найбільших удільних князів примушено дати присяжні грамоти на вірність «королю, королеві і короні польській», що, згідно з тогочасним феодалним правом, означало перехід князів у васальну залежність від польського короля.

З переходом литовських феодалів у католицьку віру і наданням їм більших прав і привілеїв порівняно з руськими землевласниками литовські феодалі протиставлялися руським у релігійному і станово-правовому відношеннях як вища, привілейована група. Станові привілеї литовських феодалів розширювалися в процесі дальшого зближення обох союзних держав. Це здійснювалося з допомогою таких засобів, як визнання влади єдиного монарха для Польщі та Литви, проведення єдиної зовнішньої політики, часте поновлення актів польсько-литовської унії, запровадження елементів польського державного устрою, розміщення польських залог на території Великого князівства Литовського, політика окатоличення й колонізації феодалної верхівки.

Кревська унія викликала сильну протидію. Одразу ж після її укладення найбільші удільні князі разом із залежними від них феодалами руських і литовських (білоруських) земель відмовилися визнати владу Ягайла. Восени 1386 р. першим підняв зброю проти великокнязівської влади полоцький князь Андрій Ольгердович, який діяв у союзі з смоленським князем і Лівонським орденом. Після придушення цього виступу у литовських містах були розміщені польські залоги. На вищі посади у Великому князівстві Литовському Ягайло став призначати польських феодалів.

Боротьба удільних князів руських земель проти Кревської унії, незважаючи на підтримку населення, не мала успіху. Удільні князі, що стали на чолі цього руху, діяли поодиноко.

Скориставшись з останнього, Ягайло при підтримці польських феодалів зробив спробу обмежити незалежність місцевих династій. У 1386 р. він значно ослабив сили волинського (володимирського і луцького) князя Федора Любартовича, поставивши у безпосередню залежність від себе одного з найбільших його васалів — князя Острозького.

У 1388 р. Ягайла відібрав у волинського князя Луцьк і передав Вітовту. Проте обмеження влади інших удільних князів затяглося через нову феодальну війну у Литві, головним змістом

В 1388 р. цей рух очолив Вітовт Кейстутович, який вміло використав як незадоволення умовами унії серед різних верств населення Великого князівства Литовського, так і міжнародну ситуацію. Він знов уклав союз із Тевтонським орденом, від якого отримав збройну допомогу, і водночас заручився дипломатичною підтримкою Московського князівства. У 1391 р. відбувся шлюб його дочки Софії з московським великим князем Василієм (1389-1425).

Боротьба Вітовта і його прихильників з середовища литовської феодальної знаті проти Ягайла і польських панів закінчилася компромісом. 5 серпня 1392 р. в м. Острові між ворогуючими сторонами була укладена угода, згідно з якою Ягайло, усунувши від влади у Литві свого ставленика Скиргайла, призначив Вітовта довічним правителем Великого Литовського князівства (без титула великого князя). У свою чергу Вітовт визнав себе васалом польського короля. Велике князівство Литовське хоч і стало формально васалом Польщі, однак залишалося самостійною державою.

Островська угода припинила тривалу боротьбу між різними політичними угрупованнями всередині панівної верхівки литовських феодалів і сприяла об'єднанню їх навколо Вітовта. В часи правління Вітовта (1392 — 1430) спостерігається певне зміцнення Великого князівства Литовського. Спираючись на більшість дрібних князів, зрослу політичну активність середнього і дрібного литовського боярства й міщанства та підтримку магнатсько-шляхетської Польщі, Вітовт здійснив у 90-х роках XIV ст. в широких масштабах ряд заходів, спрямованих на політичне об'єднання країни і зміцнення центрального управління.

Віленсько-Радомська унія. 1401р.

Договір про державний і політичний союз між Великим князівством Литовським та Королівством Польським. Підписаний литовськими феодалами 18 січня 1401 р. у Вільні і польськими 11 березня 1401 — в Радомі. Належить до державно-правових актів, що визначали різні форми стосунків між вказаними державами — від спроб інкорпорації Литви до союзу між ними. Такі акти впливали на зміну державно-правового статусу Великого князівства Литовського, у тому числі українських земель, що входили до його складу.

Основою цього процесу стала Кревська унія 1385. Але вона залишилась унією персональною. Литовські, українські та білоруські православні князі виступали проти зближення з Польщею. Громадянська війна у ВКЛ (1389-1392) призвела до компромісу, внаслідок чого двоюрідний брат великого князя Ягайла — Вітовт отримав з його рук владу над Литвою і удільними князівствами, правителі яких уже підписали «присяжні грамоти» Ягайлу.

На з'їзді у 1398 році литовські та українські князі і бояри проголосили Вітовта самостійним правителем держави, яка стала називатися Велике князівство Литовське, Руське та Жемайтійське. Але невдовзі поразка українсько-литовських військ у битві на річці Ворсклі з татарами (1399) спонукала Вітовта до нових переговорів з Польщею, результатом яких стала Віленсько-Радомська унія 1401.

За постановами унії Вітовт мав управляти Литвою самостійно, залишаючись з Ягайлом у відносинах, наближених до ленних. Пізніше Вітовт здобув титул великого князя, а Ягайло — найвищого князя Литви, що підкреслювало його вищість. У разі смерті Ягайла поляки обіцяли вибрати королем Вітовта. Крім того, було укладено обопільний союз для взаємної оборони. Завдяки унії об'єднані сили Польщі й Литви дістали рішучу перевагу у відомій битві під Грюнвальдом 1410, де литовські, польські, українські та білоруські полки завдали Тевтонському ордену нищівної поразки.

Польсько-литовська унія.

Причини утворення:

Наприкінці 14 століття міжнародні умови для Польського королівства і Великого Князівства Литовського стали досить несприятливими. У цих двох державах посилювалися інтеграційні процеси, зумовлені:

- наступом на польські та литовські землі Тевтонського ордену
- політикою Московського князівства, правителі якого заявили про «збирання» давніх руських земель. Захопивши майже всі великоруські землі, великий цар Іван III висунув претензії на білоруські та українські землі як на історичну спадщину династії Рюриковичів.
- необхідністю протистояння нападам татар
- зацікавленістю польських феодалів у експансії на українські землі, литовських — у досягненні тих економічних та політичних привілеїв, які мали можновладці в Польському королівстві.

Городельська унія. 1413р.

Угода між Польським королем Владиславом II Ягайлом та Великим князем Литовським, Руським та Жемантійським Вітовтом, укладена 2 жовтня 1413 року у місті Городло, що на річці Західний Буг. Рішення угоди, заперечуючи положення Кревської унії 1385 р., підтверджували існування Великого князівства Литовського, Руського та Жемайтійського як окремої незалежної держави. Городельська унія передбачала проведення ряду заходів, спрямованих на уніфікацію систем органів державного управління обох країн, а також унормування Привілеїв шляхетських та зрівняння прав шляхти католицького віровизнання Королівства Польського та Великого князівства Литовського.

Угода підтвердила чинність інкорпораційних умов Кревської унії 1385 року, задекларувала повторне об'єднання Корони Польської і Великого князівства Литовського в одну державу «на вічні часи» перед лицем воєн та загрози з боку нім. хрестоносців та «інших будь-яких неприятелів». За ВКЛ визнавалося право на автономію: зберігалась інституція велико-князівської влади у Литві, а за Вітовтом закріплювався (щоправда, не спадково, а лише пожиттєво й під сюзеренітетом польського короля) титул Великого князя литовського.

Було визначено також принцип обрання монархів у Польському королівстві та ВКЛ за спільною згодою й ухвалою прелатів (вищі духовні особи в католицькій церкві), магнатів і шляхти обох країн. Литовсько-білорусько-українське боярство зрівнювалося у станово-правовому відношенні з польськими магнатами та шляхтою, підтвердженням чого стало передання низці найвпливовішим литовсько-українським родам польських шляхетських гербів і заміна старого терміна «бояри» новим — «барони і нобілі».

Результатом Городельської унії було послаблення союзу Литви та Польщі у війнах із Тевтонським орденом. Деякий час Тевтонський орден виступав на стороні Литовсько-руської держави проти Польщі та католицької шляхти Литви.

Краківсько-Віленська унія.

Передумови унії

- Після поразки в громадянській війні у Великому князівстві Литовському, Руському та Жемантійському українсько-білоруських сил на чолі з Великим князем Литовськими, а пізніше Великим князем Руським Свидригайлом Ольгердовичем, позиції української шляхти та князів в державі були значно ослаблені.
- 1470 року було ліквідовано Київське князівство. Рух української та білоруської православної шляхти проти Литви очолили Федір Бельський, брат померлого Київського князя Михайло Олелькович, Іван Гольшанський та інші, які змовились 1481 року вбити великого литовського князя Казиміра та підняти повстання в Україні та Білорусі. Ця змова була викрита. Михайло Олелькович, І. Гольшанський були страчені, а Ф. Бельський втік до Москви.

Укладання унії

1499 року розпочалась війна з Османською імперією, й Польщі була потрібна підтримка Великого князівства Литовського, Руського та Жемантійського. Наслідком тих подій стала Краківсько-Віленська унія, яку також називають Віленською. В документах, підписаних у Кракові 6 травня 1499 року та 24 липня у Вільно зазначено, що "об'єктивні причини вимагають від Польщі та Литви чіткої взаємодії у зовнішній політиці". Обидві сторони визнали більш тісну співпрацю за вигідну, однак за умови дотримання незалежності Великого князівства Литовського.

Краківсько-Віленська унія 1499 року затверджувала принципи:

надання взаємодопомоги у разі війни;

оголошення війни третім державам кожною із сторін виключно за згодою іншої сторони;

вибори правителя кожною із сторін «за порадою і звісткою» другої країни.

Третій пункт Краківсько-Віленської унії юридично затверджував факт, що мав місце від часів Кревської унії.

Однак 1501 року, коли Великий князь Литовський Олександр Ягеллончик був обраний королем Польщі, він зкорегував пункти унії в бік польських інтересів. Тоді ж була підписана Мельницька унія, яку, однак, не ратифікував Литовський сейм, тому незабаром вона була відмінена.

Проте, завдяки тому, що наступні Великі князі Литовські: Сигізмунд I і Сигізмунд II Август, котрі посідали одночасно і польський престол, не були прихильниками рішень Краківсько-Віленської унії, у князівстві Литовському протягом усієї першої половини XVI сторіччя вперто не визнавали її рішень.

На відміну від Городельській унії, Краківсько-Віленська унія не обмежувала права православної шляхти, й фактично прирівнювала її з католицькою. Так, шляхетські привілеї польських панів поширювались на всю знать Литовсько-Руської держави.

Дрібна й середня шляхта Великого князівства Литовського виступала за більш тісний союз з Польщею, а найбільші магнати були категорично проти цього. Ними навіть відхилялись пропозиції поляків проводити спільні засідання сеймів, для чого магнатство Литви вигадувало десятки приводів. Отже, попри посідання трону Королівства Польського й Великого князівства Литовського однією людиною, парламентська влада країн залишалась відокремленою одна від одної. Це тривало до початку 60-х років XVI сторіччя

Люблінська унія 1569

Передумови об'єднання Великого князівства Литовського та Польського королівства.

- Шлях до об'єднання Великого князівства Литовського з Польщею започаткувала династична Кревська унія 1385 року з метою спільного подолання зовнішньої небезпеки — лицарів-хрестоносців.
- З другої половини XV століття став набирати сили новий суперник Литви — Московське князівство, яке почало претендувати на українські та білоруські землі. На початку XVI століття Литва у війнах з Московією втратила майже третину своєї території, зокрема Чернігово-Сіверщину і Смоленськ. Ситуація загострилась в середині XVI століття, коли почалась Лівонська війна. Литва, що підтримувала лівонців, опинилася на межі катастрофи. Щоб уникнути завоювання, вона мусила знайти надійного союзника. З Польським королівством вісім разів обговорювалось й укладалось різноманітні угоди-унії пов'язані особою спільного монарха — великого князя литовського, що обіймав на той час посаду й польського короля.

Мельницька унія.

Унія між Польським королівством і Великим князівством Литовським, укладена в м. Мельнику (Підляшшя) 1501 року при обранні великого князя литовського Олександра польським королем.

Унія була зумовлена прагненням польської та литовської шляхти об'єднати сили для боротьби проти Великого князівства Московського та інших ворогів, передбачала спільне обрання шляхтою обох країн єдиного монарха, спільну внутрішню і зовнішню політику, єдину монету тощо. У виданому в Мельнику привілеї було розширено політичні права магнатів (контроль королівської влади, право не підкоритися королю, якщо його дії порушували раніше видані привілеї).

Литовський сейм не затвердив унію. Мельницький привілей, який встановлював магнатську олігархію, викликав опір шляхти, і його було скасовано.

Українське питання

Аристократія України на той час налічувала 20 князівських родів. Доступ до цієї верстви був суворо обмеженим. Князі мали особливі права: вони діставали імунітет від суду провінційної адміністрації; скарги на князів міг подавати лише сам великий князь. Князі могли виступати на війні під власними корогвами на чолі власних озброєних підрозділів. Осередком княжих родів була Волинь. Тут сиділи князі Острозькі, Сангушки, Чорторийські, Вишневецькі та інші нащадки удільних князів. Другу ієрархічну сходинку за князями займали пани. Вони володіли власною спадковою землею (вотчина), а не наданою від великого князя. Їхні вотчини не тільки служили символом певної матеріальної незалежності, але й підкреслювали значність, давнє походження роду, що володіє своїм маєтком.

Нижчу сходинку у привілейованому стані займали представники військовиків, які перебували на службі у князів — дрібна та середня шляхта. Втягуючись у торгово-грошові відносини, шляхта здобула право безмитного провозу продукції власного господарства. Суспільний статус шляхти був юридично оформлений законодавством XIV-XVI століть, їй було надано значні політичні права, особисті свободи та майнові гарантії, що визначили специфіку шляхти як привілейованої верстви. Головним обов'язком шляхти була військова служба за власний кошт і сплата грошового збору. Поступово шляхта завоювала собі право свободи, недоторканості й окремого суду. Шляхтич входив до шляхетських корпорацій (лицарського кола), що вирішувало різні питання життя повіту, міг обирати й бути обраним до складу повітових органів управління, а також послів на загальнодержавний (вальний) сейм. Шляхта дістала право вільно розпоряджатися своїми землями, мала великі привілеї в торгівлі і промислах.

У редакції Литовського статуту 1566 року закріплювалась норма про зрівняння в правах шляхти з князями. Проте таке зрівняння істотно відрізнялось у Литві та Польщі. Українська шляхта підтримувала об'єднання Литви й Польщі, сподіваючись у такий спосіб здобути для себе більше привілеїв. У житті тогочасної України особливе місце посідав рід Острозьких, Костянтин Острозький та його молодший син Василь залишалися символом самобутності Русі-України.

На соціально-економічному розвитку України XV — першої половини XVII століття визначальний вплив справила зміна економічної ситуації в Європі. Значно зросли ціни на худобу і збіжжя. Розвиток внутрішнього ринку і зовнішніх економічних зв'язків справив значний вплив на сільське господарство. З XV століття магнати і шляхта почали розширяти свої орні землі. Протягом XV-XVI століть економіка Галичини, Волині та Поділля поступово переорієнтувалась на потреби зовнішнього ринку, який потребував дедалі більше деревини й продукції промислового та сільського господарства. Відбувалась інтенсифікація сільського господарства за рахунок організації фільварків, зростання панщини й обезземелення селянства. Фільваркова реформа перетворила Україну на годувальницю Європи. Одержувані кошти вкладалися в економіку Литви й Польщі, зростали польські міста, а Україна перетворювалась на сировинний придаток. Поширення фільваркового господарства супроводжувалося скороченням селянських наділів і поступовим закріпаченням селянства. Значна частина українського селянства на півдні і південному сході продовжувала зберігати особисту свободу.

Грабіжницькі напади з Криму татар з другої половини 90-х років XV сторіччя стали щорічними. Невеликі загони шляхетської варти не могли протидіяти татарським ордам. Термінового укріплення потребували замки в Каневі, Черкасах, Звенигородці, Вінниці, Брацлаві. Непевне внутрішнє становище Литви потребувало від її владних кіл суттєвих змін.

Люблінський сейм

У січні 1569 року в Любліні розпочав роботу польсько-литовський сейм, який мав вирішити питання про унію двох держав. Очолював депутацію руських магнатів на Люблінському з'їзді князь Костянтин Вишневецький. Неприхильно ставилися до унії литовські можновладці, яких відлякувала перспектива втрати політичної незалежності. Їх відношення виразно засвідчив той факт, що після місячних переговорів з поляками в ніч на 1 березня вони потайки покинули Люблін.

Польський сейм, використовуючи підтримку литовської і української шляхти, що була невдоволена пануванням великих землевласників у князівстві та намагалась одержати такі ж права як і польська шляхта, санкціонував акти короля.

Спираючись на підтримку польської і волинської шляхти, король Сигізмунд II Август у березні 1569 року видав універсал про приєднання Підляського й Волинського воєводств до Польського королівства. Місцева шляхта за цим універсалом зрівнювалася у правах з польською. Король оголосив посполите рушення, погрожував відібрати маєтки, посади у тих панів, які не присягнуть на вірність королю.

Тиск шляхти, невдачі Литви у Лівонській війні 1558–1583 років, прагнення отримати військову допомогу з боку Польщі в боротьбі з Московською державою примусили литовських магнатів піти на відновлення переговорів. 24 травня 1569 року вони склали присягу Короні Польській. Слідом було оголошено про приєднання до Польського королівства Київського і Брацлавського воєводств. Під Литвою залишилися тільки північно-західні руські землі: Берестейщина і Пінщина.

28 червня 1569 року була підписана Люблінська унія. 1 липня 1569 року послі Великого князівства Литовського та окремо депутати польського сейму підписали акт про унію. Вона завершила процес об'єднання двох держав, що розпочався з укладення Кревської унії 1385 року.

Положення

Обидві держави об'єднувалися в єдину Річ Посполиту. Передбачалося, що її очолюватиме виборний король, який титулуватиметься *Королем польським і Великим князем Литовським*, а коронуватиметься у Кракові. Унія передбачала спільний Сейм і Сенат, а договори з іноземними державами укладатимуться від імені Речі Посполитої. Пани обох держав діставали право на володіння маєтками на всій території Речі Посполитої. Митні кордони ліквідовувалися, запроваджувалася єдина монетна система. За Литвою зберігалася лише обмежена автономія у вигляді власного права й суду, адміністрації, війська, скарбу й державної мови. Окремими залишались деякі ознаки держави (печатка, герб, мова, військо, закони).

Українські землі, що увійшли до складу Польщі, були поділені на Белзьке, Брацлавське, Волинське (з центром у Луцьку), Київське, Подільське та Руське (з центром у Львові) воєводства. Велике князівство Литовське залишило собі білоруські землі та заселене українцями Берестейське воєводство.

Об'єднання в одній державі Польщі, України та Литви поставило Річ Посполиту в один ряд з наймогутнішими країнами Європи, дало змогу одержати перемогу у війні з Московією.

Суспільно-політичні зміни після Люблінської унії.

Укладення Люблінської унії спричинило пришвидшену інтеграцію центральних українських земель та місцевої знаті до західноєвропейської політико-соціальної спільноти.

Українські землі у складі Речі Посполитої об'єднувалися у 6 воєводств:

Руське (Галичина), Белзьке, Волинське, Київське, Подільське, Брацлавське. З 1618 року приєдналося ще Чернігівське воєводство, що утворилося на землях, відторгнутих від Московського царства. Воєводства поділялися на повіти (староства). Для Волинського, Брацлавського і Київського воєводств було збережено дію Литовського статуту й староукраїнської мови в діловодстві.

Воєводства очолювали призначені урядом воєводи, яким належала вся місцева влада. Вони керували шляхетським ополченням, головували на місцевих сеймах і стежили за діяльністю шляхетських земських судів. Воєводства поділялися на повіти (землі). Їх очолювали старости й каштеляни (коменданти фортець).

Зміни в законах, що сталися після Люблінської унії, закріплювалися Третім Литовським статутом 1588 року. Цей кодекс діяв як на території Великого князівства Литовського, так і на українських землях. Згідно з ним селяни, які прожили на землі феодала понад 10 років, ставали кріпаками. Феодали одержали право розшуку й повернення селян-утікачів протягом 20 років. Третій Литовський статут остаточно зробив селянство закріпаченим станом.

Особливої гостроти після Люблінської унії набули проблеми віри та мови. Католицька церква прагнула збільшити кількість своїх прихильників. Тому в Україні засновувалися єзуїтські школи й колегіуми. Вони сприяли поширенню освіти: багато українців отримали змогу, закінчивши їх, навчатися в західноєвропейських університетах. Проте платою за освіченість ставало зречення рідної мови та батьківської віри. Через те, що в XVI столітті представники нижчих верств мали обмежені можливості для освіти, ополячення шляхти означало втрату Україною сили здатної очолити боротьбу за відновлення державності.

Гадяцький договір

Причини підписання угоди

Присяга короля Яна II Казимира на договорі підписана 10 червня 1659

У 1656 Московське Царство згорнуло військові дії та підписало перемир'я з Річчю Посполитою, а влітку розпочало війну зі Швецією.

Цей акт був розцінений Богданом Хмельницьким та його оточенням як сепаратний, недотримання попереднього пакту та зрада інтересів України. В грудні 1656 року він приєднався до ліги протестантських держав, які ухвалили план щодо розподілу Речі Посполитої. Спочатку військові дії склалися на користь Гетьманату — на деякий час була захоплена Варшава. Але влітку ліга, зазнавши значних поразок від поляків та татар, по суті розпалася. Після цього у зовнішній політиці Гетьманщини настала криза.

Обставини за часів Івана Виговського

В історіографії відсутні факти про незгоду генерального писаря з політикою гетьмана, зокрема, й у питанні прийняття московського протекторату. Навпаки, до 1658 року Іван Виговський не виявляв антимосковських поглядів і був прибічником Москви. У передвиборчий період Іван Виговський виступав як прибічник московської орієнтації, що дозволяло йому здаватися рядовому козацтву і частині старшини продовжувачем і правонаступником політики Хмельницького. Незадоволені гетьманом та поновленням старих соціальних пропольських порядків, наприкінці року повстали. Повстання охопило Запорозжя та південні полки Лівобережжя. Оскільки новий гетьман міг сподіватися на вірність лиш Григорія Гуляницького та знеславленого козацького корпусу, чільників котрого — Антіна Ждановича, Івана Богуна, Івана Сербина — він врятував від смерті, яку присудив їм Хмельницький, Виговський звернувся за додатковою допомогою до царя. Московський цар допоміг Виговському приборкати повстанців — видав йому завірчу гетьманську грамоту, зупинив Мартина Пушкаря в поході на Чигирин, а після того як повсталі все одно вирішили дати гетьману бій вислав московське військо задля їх знищення, невдовзі видавши Виговському Якова Барабаша, та заточивши, на його прохання, вцілілих старшин-пушкарівців в Білгородському острозі.

Задля цієї допомоги Іван Виговський на Переяславській раді (15 лютого 1658 року) став на шлях запобігливо-поспішних поступок — погодився на прибуття воєвод до Чернігова, Переяслава та Ніжина й передачу їм

А після березневої старшинської ради, та заключення договору з татарами, направив до Москви посольство Григорія Лісницького з низкою прохань: вплинути на позицію Мартина Пушкаря; направити «доброго дворянина» на Запорожжя з грамотою, щоб «*бунтівників і свавільників приборкати*»; надіслати воєвод до «*знатних міст*»; прислати комісарів із військовими підрозділами для складання козацького реєстру та перепису міщан, млинів і оренд з метою налагодити збирання податків до московської скарбниці. Московський уряд обома руками вхопився за цю ініціативу, і вже в квітні було призначено воєвод до Білої Церкви, Корсуня, Полтави й Миргорода, а також видано наказ боярину Василю Шереметеву, як організувати складення реєстру й перепис міщан і селян з їх повинностями.

Кримське Ханство з 1654 року перебувало у союзі з Річчю Посполитою. Тому було вирішено повернутися до перемовин з Річчю Посполитою. На попередніх переговорах українську сторону представляли Юрій Немирич і Павло Тетеря, а польську Станіслав-Казимир Беневський та К. Євлашевський. Від кожного полку в Україні були присутні спеціально визначені представники, які узгоджували пункти договору, кожний з яких підписували.

Угода

В основу концепції примирення України та Речі Посполитої було покладено реалізований на Люблінському сеймі 1569 року принцип федеративного устрою Речі Посполитої.

Згідно запропонованих Іваном Виговським умов Україна як незалежна держава, під назвою Велике Князівство Руське мала увійти на рівних правах з Польщею і Литвою до складу федерації. Територію Великого Князівства Руського складали київське, брацлавське і чернігівське воєводства. Вища законодавча влада належала національним зборам депутатів, які обиралися від усіх земель князівства. Виконавчу владу здійснював гетьман, який обирався довічно й затверджувався королем. Вибір кандидатів на гетьмана мали здійснювати спільно всі стани українського суспільства — козацтво, шляхта і духовенство. Гетьман очолював збройні сили України. У Великому Князівстві Руському встановлювалися державні посади канцлера, маршалка, підскарбія і вищий судовий трибунал.

Все діловодство мало вестися українською мовою. У Києві або в іншому місті передбачалося створити монетний двір для карбування власної монети.

Українська армія мала складатися з 30 тисяч козаків і 10 тисяч найманого гетьманом війська. Військам Речі Посполитої заборонялося перебувати на території князівства. У випадку воєнних дій в Україні війська Речі Посполитої, які перебували на її території, переходили під командування гетьмана. Гарантувалися права та привілеї козацтва. На подання гетьмана щороку сто козаків з кожного полку мали прийматися до шляхетського стану.

Православні віряни зрівнювались у правах з католиками. Греко-католицька церква зберігалася, але не могла поширюватись на нові території. У спільному сенаті Речі Посполитої мали надати право засідати православному митрополитові київському і п'ятьом православним єпископам.

Угода передбачала закріплення за Києво-Могилянським колегіумом академічного статусу і зрівняння його у правах з Краківським університетом. На території князівства передбачалося заснування ще однієї православної академії та середніх навчальних закладів — колегіумів, а також фіндування в необхідній кількості початкових шкіл та

Остаточний варіант Гадяцької унії, ратифікований сеймом Речі Посполитої, був для козацької держави не таким привабливим, як початковий текст угоди. Зокрема він передбачав:

- ▣ 1) Право 5-ти православних митрополитів брати участь у засіданнях Сенату. Пункт про скасування Берестейської унії з угоди було вилучено. Зберігся пункт про обмеження на будівництво уніатських церков. Також сейм відкинув вимогу козаків про повернення маєтків та чинів, відібраних у православних уніатами.
- ▣ 2) Угода не дозволяла гетьману приймати іноземні посольства.
- ▣ 3) Сеймова редакція договору передбачала повернення приватним власникам володінь, втрачених в часи Хмельниччини.
- ▣ 4) Козацький реєстр мав складатися з 30 тисяч осіб. Козаки звільнялися від сплати податків.
- ▣ 5) Право вибору гетьмана надавалось королю з чотирьох кандидатів, які представляли чини Київського, Брацлавського і Чернігівського воєводств.
- ▣ 6) Іван Виговський отримував у пожалування Любомль та посаду воєводи київського.

Термін «князівство Руське» в остаточному тексті угоди не згадувався. Так само відкинуті пункти про карбування власної монети та створення власного сейму.

Такий «куций» варіант Гадяцької угоди викликав вкрай негативну реакцію в середовищі козацької еліти і був однією з причин втрати влади гетьманом Виговським.

З точки зору козацької політики, умови договору в редакції сейму Речі Посполитої були кроком назад порівняно з умовами, що їх чотири роки тому запропонувала козакам Москва. Замість фактично незалежної держави під протекцією іноземного правителя, козацька держава, названа тепер Руським князівством, ставала складовою Речі Посполитої, інтегрованою в її адміністративно-територіальну систему. Її територія ділилася на три воєводства. Гетьман не мав права на дипломатичні зносини з іноземними правителями. Козацьке військо скорочувалося від шістдесяти до тридцяти тисяч. Козаки втрачали право обирати гетьмана, яке тепер переходило до старшини. Більш того, надання шляхетства обмеженому колу козацької старшини позбавляло рядове козацтво власної еліти. Такі умови відчутно поступалися запропонованим і значною мірою реалізованим умовам Переяславського договору 1654.

Наслідки

Навіть скорочена форма договору не влаштувала правлячі кола Речі Посполитої, які не могли змиритися з тим, що православні козаки матимуть однакові права з католицькою шляхтою, і сприйняли угоду з підозрою, зрештою відхиливши її. Угода не була прийнята й українським суспільством за багатьма причинами.

Найважливіші з них — залишення у складі Польщі Руського, Волинського, Белзького і Подільського воєводств, повернення прав на маєтності шляхті, яка була змушена покинути свої володіння у попередні роки, а також висока вірогідність війни з православним Московським Царством. Рядове козацтво й селяни не сприймали новий договір, оскільки внаслідок розширення прав еліти Руського князівства знов підпадали під юрисдикцію і контроль заможних землевласників.

Московське царство не сприйняла цю угоду і почала війну з Україною. Незважаючи на перемогу під Конотопом, війна склалася для Виговського невдало. Запорізька Січ напала на татар і тому змусила їх повернутися назад у Крим. Промосковсько налаштовані кола старшини та козацтва саботували війну, бо на їхню думку Виговський *«продав Україну полякам»*. Не бачачи іншого виходу з ситуації, гетьман Виговський у жовтні 1659 склав повноваження та виїхав до Речі Посполитої.

Для поляків війна складалася значно успішніше і 1660 вони завдали суттєвих поразок Московському царству та звільнили Вільно.

В підсумку Московія і Річ Посполита уклали Андрусівське перемир'я 1667, а згодом Угоду про Вічний мир 1686. Лівобережна Україна перейшла під контроль Москви. Козацтво отримало менше привілеїв, ніж передбачав Гадяцький договір, і на кінець XVIII століття практично втратило політичний вплив.

Брестська унія

Релігійне життя в Україні в період після Люблінської унії характеризується значною складністю. Посилення суспільної ваги шляхти співпадає з занепадом православної церкви. В українських землях набуває певного поширення Реформація в вигляді соцініанства.

Проте, на відміну від Голландії та Англії, де Реформація перемогла за умов розвитку ринкових відносин, “в Польсько-Литовській державі, де риночними стосунками були охоплені лише великі поміщики, ідеї Реформації не змогли знайти собі міцної соціальної опори. Православне населення Речі Посполитої ставилося до духовних новацій, як до чогось чужого, іноземного, органічно пов'язаного з культурою польського католицизму” [4,34].

Значно більше впливала на українське суспільство боротьба між православною та католицькою церквами, яка сприймалася більшістю українців як аналог боротьби між українцями й поляками. Так, у 1583 р. польський король Стефан Баторій розпорядився відібрати землю в усіх полоцьких православних церков і монастирів і передати її єзуїтам, які розгорнули активну діяльність в українських землях після Люблінської унії. Католицькі колегіуми були відкриті у Львові, Кам'янці-Подільському, Луцьку, Вінниці, Острозі, Фастові, Новгороді-Сіверському тощо. Бувши найкращими навчальними закладами для свого часу, вони почали поповнюватись дітьми православної шляхти.

Ще однією причиною послаблення позицій православної церкви стала втрата підтримки з боку потужної в минулому константинопольської патріархії, яка переживала тяжкі часи після завоювання Візантії турками-османами. В самій Україні польські королі почасти призначали на вищі церковні посади світських людей.

Слід зауважити, що серед української громадськості були й впливові захисники православ'я (Г. Ходкевич, К.-В.Острозький, члени православних братств у містах). Але їх зусилля щодо порятунку православ'я стикалися з тим, що більшість феодалів, прагнучи посад і багатства, переходили в католицизм.

Православна церква культурно зубожіла, вона поступалася католицькій за рівнем освіти, її література обмежувалася богослужбовими книжками. Ті, хто прагнули здобути високу освіту, зверталися до латинських книжок і переходили в католицизм (назавжди чи тимчасово).

Берестейська унія 1596 р. та її наслідки.

Зважаючи на внутрішню кризу української православної церкви та несприятливу щодо неї суспільну ситуацію, український магнат К.Острозький виснув ідею унії православної та католицької церков зі збереженням грецького обряду й прав Київської митрополії. З цією метою у 1583 р. К.Острозький розпочав переговори з папським легатом Антоніо Поссевіно. Однодумцем Острозького був берестейський каштелян Іпатій Потій, що згодом став володимирським і луцьким православним єпископом. Він написав чимало полемічних творів, присвячених обґрунтуванню необхідності унії. Ще одним прибічником унії був єзуїт, доктор філософії Петро Скарга.

Вже у 80-ті роки XVI ст. розпочалася запекла ідейна боротьба між прихильниками і противниками унії. Вона знайшла відбиток у так званій полемічній літературі, яка залишила понад донині понад 150 творів представників обох таборів.

Ще одним поштовхом до церковної унії стали дії константинопольського патріарха Єремії. Перебуваючи в 1589 р. в ізоляції в Москві, він дав згоду на утворення патріаршества в Московській державі. Відвідавши того ж року Україну, він підтримав Львівське братство в його протистоянні з єпископом Гедеоном, усунув з посади за порушення церковних канонів київського митрополита О.Дівочку та призначив на його місце М.Рогозу. Одного з місцевих єпископів Єремія уповноважив бути своїм екзархом для нагляду за діяльністю вищого православного духовенства, включаючи київського митрополита. Таке брутальне втручання у справи української православної церкви викликало невдоволення духовенства.

За цих обставин діяльність прибічників унії активізувалася. Загальні збори єпископів у Сокалі в 1594 р. видали декларацію про згоду на унію, в якій містилася також скарга на патріархів. У 1595 році, на регіональних соборах духовенства, митрополит київський Михайло Рогоза, єпископ Луцький Кирило Терлецький, єпископ Володимирський Іпатій Потій, єпископ Холмський Діонісій ухвалили ту злуку і пристали на неї. Потій і Терлецький повезли постанову ту – уперед до короля, а далі – у Рим до папи. Восени 1595 року тодішній папа Климентій VII затвердив подані

Одразу ж унія викликала серйозні суперечки серед вищого українського духовенства. Проти неї виступили навіть деякі єпископи, що вже підписали вищезгадану декларацію (зокрема, Гedeон Балабан). Різко виступив проти унії і її колишній прибічник князь К.-В. Острозький. “Навіть Рогоза займав ще двояку позицію... Митрополит відтягував зі скликанням синоду, його діяльність була спрямована на маленькі сейми земські, де вибирали депутатів на найближчий сейм Варшавський... Під час Варшавського сейму багато депутатів виступило проти Потія і Терлецького” [5,3].

На противагу цьому, активним прибічником унії виявився польський король Сигізмунд III, оголосивши 12 червня 1596 р. про скликання 8 жовтня в Брест-Литовську синоду, де мало відбутися урочисте проголошення унії.

На синод у Бресті, який зібрався за волею митрополита Рогози не 8, а 6 жовтня з'їхалися прихильники унії (сам митрополит, І.Потій, К.Терлецький, єпископи Гермоген, Гоголь, Леонтій Збруйський та ін.) та її противники (єпископи Г.Балабан, М.Копистенський, князь К. Острозький, депутати від братств).

Між двома угрупованнями на соборі розгорілася гостра боротьба. Фактично відбулися паралельно два собори: уніатський на чолі з М.Рогозою та православний під проводом К. Острозького.

Направлення обома соборами послів до опонентів з метою знайти порозуміння ні до чого не призвели. Тоді, 9 жовтня православні постановили скинення митрополита і владик-уніатів. На соборі прибічників унії 9 жовтня полоцький архієпископ Гермоген “...від імені присутніх владик проголосив заяву приступнення до святої унії з Римом:

“Папа як найвищий пастирцілої католицької церкви взяв нас під опіку свою і увільнив від зверхності патріархів... Ми скликали синод і зложили на нім ісповідь віри святої і прирекли послуху Риму – столиці св.Петра, Папі Клименту VIII і наступнику його” [5,3].

Собор уніатів видав ратифікаційну грамоту католицької єдності Українсько-Білоруської Церкви з Церквою Римською, яка тепер зберігається у Ватиканському архіві.

У свою чергу, собор православних прийняв дві постанови до всього українського народу, закликаючи й наступні покоління боротися проти унії. Обидва собори прокляли прибічників протилежної точки зору щодо унії, що стало початком шкідливої для України міжконфесійної боротьби.

Найважливішим результатом Брестської унії стало виникнення української греко-католицької церкви, яка в наступні чотири століття відіграла величезну позитивну роль у боротьбі українського народу за свої інтереси.

Дакую за увагу.

- ▣ Роботу виконала
- ▣ Студентка 1 курсу 4 групи
- ▣ Ф-т ЗРБтЕ, спеціальність екологія
- ▣ Матвійків Анна